

Recenzie

Monika Čambáliková: Sociálny štát: občianstvo, práva, začlenenie

Vysoká škola v Sládkovičove, Sládkovičovo 2009, 138 s.

Autorkou publikácie je popredná slovenská sociologička, ktorá sa zameriava najmä na oblasť sociálnej sféry, trhu práce, sociálneho partnerstva, sociálneho dialógu a občianskej spoločnosti. *Sociálny štát: občianstvo, práva, začlenenie* teda poskytuje komplexný prehľad o fungovaní sociálneho štátu od jeho vzniku cez legitimitu sociálnej politiky v takomto štáte až po jeho budúcnosť v Európe. Publikácia vznikla v rámci Centra excelentnosti pre výskum a rozvoj občianskej participácie a je určená predovšetkým ako učebný text pre kurzy *Sociálny štát, Modely sociálneho štátu v Európe a Sociálny štát a globalizácia*.

Uvedená publikácia pozostáva z deviatich kapitol, pričom každá z nich poskytuje informácie prehľadne spracované v jednotlivých podkapitolách. Ucelenosť celej publikácie dotvárajú aj doplňujúce poznámky v závere každej kapitoly a zoznam literatúry, z ktorej autorka čerpala.

Úvodná kapitola je venovaná teoretickým východiskám danej problematiky – vysvetľuje pojem, teórie a úlohy štátu. Autorka definuje štát piatimi hlavnými charakteristikami: štát je suverénny, štátne inštitúcie sú verejné, štát má „apriori“ legitimitu, je nástrojom ovládania a územnou organizáciou. V tejto kapitole je čitateľ ďalej oboznámený s Heywoodovými teóriami štátu v štyroch typoch, ktoré vysvetľujú pôvod štátu, jeho vývoj, funkcie a pod. Ide o štát *pluralistický* (moc v liberálnych demokraciách je rozptýlená rovnomerne, záujmy štátu a spoločnosti sú rovnaké), *kapitalistický* (marxistická koncepcia, ktorá je v protiklade s pluralistickou koncepciou; podľa nej štát udržiava nerovnomernú moc a nerovné postavenie spoločenských tried), ďalej o *štát Leviathan* (štát vystupuje ako sebecká obluda, ktorá sa usiluje o svoju existenciu a expanziu) a *patriarchálny* štát (prejavujú sa tu i prvky a princípy teórie feminizmu). Autorka sa v tejto kapitole naďalej odvoláva na teóriu A. Heywooda, keď identifikuje jeho základné prístupy k štátu podľa toho, aké úlohy by mal plniť. *Minimálny štát* má udržiavať vnútorný poriadok v štáte, poskytovať ochranu pred útokmi zvonka či zabezpečovať vynútiteľnosť zmlúv alebo dohôd uzavretých medzi súkromnými občanmi. Druhý prístup sa vzťahuje na *štát ako nástroj rozvoja*, ktorý by mal zasahovať do sféry ekonomiky s cieľom pomáhať ekonomickému rozvoju. *Sociálno-demokratický štát* by mal uskutočňovať sociálnu politiku v duchu sociálnej spravodlivosti, rovnosti a férovosti. Ďalším typom je štát *skolektivizovaný*, ktorého úlohou je podriadiť celú ekonomiku štátnej kontrole. Dosiahnuť podriadenosť všetkých sfér života spoločnosti je úlohou *totalitného štátu*. Posledný prezentovaný prístup je *štát v ére globalizácie*, pričom by sa malo dbať na rozdiel medzi ekonomickou a politickou globalizáciou.

Druhá kapitola je zameraná na konkrétny pojem *sociálny štát* a tiež na vznik a vývoj takéhoto štátu. Autorka uvádza viaceré definície sociálneho štátu, pričom by sme vo všeobecnosti mohli povedať, že ide o „štát, ktorý preberá hlavnú zodpovednosť za sociálne blaho (welfare) svojich občanov“. (s. 23) Ďalej čitateľovi približuje aj stručnú chronológiu počiatkov realizácie sociálneho štátu, ktoré sú zhrnuté do troch etáp – od základov sociálneho štátu (Bismarckovo zákonodárstvo) cez sociálne zmeny

vo Veľkej Británii pred 1. svetovou vojnou (Lloyd George) až po vznik welfare state (Rooseweltov program New Deal). Jednotlivé etapy sú podrobnejšie vysvetlené i na príklade Nemecka (počiatky sociálneho štátu) a USA (New Deal). Autorka sa však nezameriava len na uvedenú Heywoodovu etapizáciu, ale uvádza pomerne podrobne i vývojové etapy sociálneho štátu podľa českého právnika a politológa M. Večeřu – od obdobia experimentálnych začiatkov v 80. rokoch 19. storočia až po stagnáciu a krízu sociálneho štátu od 80. rokov 20. storočia.

V tretej kapitole autorka venuje pozornosť najznámejším typológiám sociálnych štátov v Európe. Jednak sú to typológie podľa R. Titmussa (70. roky 20. storočia) a podľa G. Esping-Andersena (koniec 80. rokov 20. storočia), ale taktiež tu možno nájsť aj typy sociálneho štátu na základe odlišného chápania solidarity. Ide napríklad o *sociálno-demokratický typ sociálneho štátu*, ktorý sa opiera o hodnoty solidarity, sociálnej spravodlivosti a súdržnosti, rovnosti príležitostí a usiluje sa o zabezpečenie dôstojnej životnej úrovne pre všetkých občanov štátu. Nasledujúcim typom je *liberálny typ sociálneho štátu*, ktorý je charakteristický najmenej veľkorysou sociálnou politikou. Posledným spomenutým typom je *konzervatívno – korporativistický typ sociálneho štátu*, v ktorom je snaha zachovať statusové rozdiely a základom je povinný poisťovací systém. V tejto kapitole venuje autorka pozornosť aj tzv. ideálnym typom sociálneho štátu, ako sú *welfare eklekticismus* a *welfare mix*. Je nutné však uviesť, že reálne sa v čistej podobe nikdy nevyskytujú. Princípom welfare eklekticismu je, že stieraním rozdielov sa stierajú aj hranice medzi jednotlivými typmi sociálnych štátov. Vo welfare mix štát už nie je výlučným garantom a realizátorom sociálnej politiky ani „producent blahobytu“ pre občanov – okrem štátu sú to ešte aj súkromné podniky zamerané na zisk, súkromné neziskové asociácie, ale aj rodiny či domácnosti.

Obsahom štvrtej kapitoly je sociálne občianstvo ako základ sociálneho štátu. Táto kapitola zachytáva najmä pojmy občianstvo a občianske práva v sociálnom štáte. Autorka opäť poskytuje čitateľovi hlbšie uvedenie do problematiky prostredníctvom definícií a základných prístupov. Občianstvo teda definuje ako „vzťah medzi jednotlivcom a štátom, v ktorom sú obe strany (občan i štát) späté vzájomnými právami a povinnosťami“. (s. 47) V súvislosti s občianstvom uvádza prehľad troch súborov práv, a to sú *občianske práva* (sloboda prejavu, náboženská sloboda, sloboda pohybu a pod.), *politické práva* (právo voliť, byť volený a zastávať verejnú funkciu) a *sociálne práva* (tu sa autorka odvoláva na Marshallovo vymedzenie: „žiť životom civilizovanej bytosti podľa štandardov, ktoré v danej spoločnosti prevažujú“. (s. 48) Občianske práva tu vykresľuje ako základ sociálnej politiky a uvádza prehľad sociálnych práv zakotvených v Ústave SR a vo viacerých dokumentoch EÚ.

V piatej kapitole sa autorka venuje úlohám sociálneho štátu, ktorého primárnou úlohou by malo byť poskytovanie sociálnej istoty občanom, umožnenie dôstojného spôsobu života a realizácia všetkých ústavou zaručených občianskych práv. Ďalej tu rozvíja sociálne zabezpečenie, ktoré je základným nástrojom sociálnej politiky. Sociálne zabezpečenie pozostáva z troch základných častí – *sociálne poistenie*, *sociálna podpora* a *sociálna pomoc*. V druhej časti tejto kapitoly autorka prezentuje aj tri základné modely sociálneho štátu – *liberálny* (Veľká Británia), *konzervatívny* (Nemecko, Belgicko, Francúzsko, Taliansko, Rakúsko) a *sociálno-demokratický* (Švédsko, Fínsko, Nórsko, Dánsko).

Šiesta kapitola skúma legitimitu sociálnej politiky a sociálneho štátu. Autorka tu poukazuje na zistenia viacerých autorov, a to, že „v súčasnosti prevládajúci neoliberalný diskurz legitimizuje tzv. zoštíhľovanie sociálneho štátu“ (s. 77). Východiskom je, že verejný deficit je vážnym problémom spoločnosti a tiež výsledkom nadmerného mňania predchádzajúcich vlád. Súčasťou riešenia je teda vyvolať vo verejnosti odhodlanie prispieť k šetreniu, napríklad aj znížením očakávaní voči štátu. Je tu rozoberaná aj naliehavá otázka: *Ako je fungujúca občianska spoločnosť, solidarita a spolupatričnosť zlučiteľná s rastom individualizmu?* Sociológovia poukazujú v súčasnosti na fenomén „mravnej miniaturizácie“ – t.j. ľudia sa síce naďalej zúčastňujú skupinového života, samotné skupiny, do ktorých sa združujú, sú však v súčasnosti čoraz menej autoritatívne a vytvárajú menšiu sféru dôvery. Autorka v závere kapitoly konštatuje, že práve vďaka tomu sa v súčasnosti zmenila povaha občianskej spoločnosti.

V siedmej kapitole je pozornosť venovaná sociálnemu začleneniu vz. vylúčeniu v sociálnom štáte. Autorka venuje viac priestoru práve sociálnemu vylúčeniu, na ktoré ponúka čitateľovi pohľad z viacerých strán. Ide jednak o sociálne vylúčenie na základe nedostatočnej participácie, dôsledkom ktorej dochádza k sociálnemu vylúčeniu jednotlivcov alebo celých skupín. K vylúčeniu však dochádza aj kvôli zlyhaniu občianskych, politických a sociálnych práv v spoločnosti. Tiež uvádza, že v spoločnosti sú najviac postihnutí sociálnym vylúčením chudobní ľudia. Ďalej informuje o cieľoch Európskej únie: sociálne vylúčeným občanom by mala byť poskytnutá sociálna pomoc v zmysle „niečo za niečo“. Toto nazýva ako *aktívne začlenenie*, ktoré by umožnilo jednotlivcom alebo skupinám sociálne sa integrovať do života spoločnosti.

Nasledujúca kapitola sa zaoberá skúmaním sociálneho štátu a globalizácie. Globalizácia môže byť v súčasnosti podľa autorky považovaná za kontroverznú tému, o čom svedčí aj vznik antiglobalistického hnutia. Rôzne postoje ku globalizácii sú len novým variantom sporu o ideológiu. Pri prezentovaní rozličných postojov sa odvoláva na A. Heywooda, ktorý tvrdí, že aj pri rôznych postojoch ku globalizácii ide naďalej o kapitalizmus. Podporovatelia tvrdia, že kapitalizmus vedie k prosperite a rastu príležitostí, a naopak, odporcovia globalizácie tvrdia, že kapitalizmus znamená nerovnosť a vykorisťovanie. Avšak obe skupiny sa zhodujú v tom, že proces globalizácie nemožno zastaviť, pretože vývoj prebieha bez ohľadu na kritiky či odporúčania odborníkov. Autorka nevynecháva ani takú dôležitú diskusiu spojenú s globalizáciou, akou je problematika vplyvu globalizácie na demokraciu. Opäť máme možnosť vidieť dva uhly pohľadu. Prívrženci globalizácie tvrdia, že globalizácia podporuje tendencie k demokratizácii. Kritici naopak tvrdia, že globalizácia demokraciu oslabuje tým, že ekonomická moc podnecuje zákazníkov ku konzumnému správaniu a preferovaniu materialistických hodnôt, ale i tým, že ekonomická globalizácia postupuje oveľa rýchlejšie ako politická globalizácia.

Posledná, deviata kapitola má príznačný názov *Quo Vadis (sociálne) občianstvo a (sociálna) Európa* a autorka tu otvára otázku budúcej podoby občianstva a euroobčianstva. Hovorí o dvoch protikladných víziách občianstva – liberálnej a sociálnej. Liberáli zdôrazňujú, že sociálne práva môžu vytvárať „kultúru závislosti“ (s. 124), a preto hovoria o potrebe iniciatívy jednotlivca a tiež zdôrazňujú individuálnu zodpovednosť. Obhajcovia sociálneho štátu oponujú ale tým, že iniciatíva jednotlivca sa ťažko rozvíja, ak nie sú na ňu vytvorené podmienky v spoločnosti. V tejto kapitole ďalej konštatuje, že súčasný európsky model zamestnanosti nadobúda charakter duálneho modelu, keď

zahŕňa na jednej strane *primárny trh práce* (tvorený stabilnými pracovnými miestami na plný úväzok, ktoré sú dobre platené) a na strane druhej *sekundárny trh práce* (zahŕňa pracovné zmluvy na dobu určitú, nižšiu úroveň mzdy a sociálnej ochrany). Trh práce a systém sociálnej politiky v členských štátoch Európskej únie sa teda čoraz viac prispôsobuje liberálnemu modelu. Reformujú sa systémy sociálneho a dôchodkového zabezpečenia, taktiež sa sprísňujú podmienky vyplácania dávok v nezamestnanosti a sociálnych podpôr. Autorka dokonca ponúka scenár, čo by nastalo, keby sa Európa naďalej prikláňala k liberalistickému modelu – došlo by k oslabeniu a ohrozeniu sociálnej kohézie. Cieľom by podľa nej teda malo byť budovanie sociálnej a solidárnej Európy, Európy „solidarity within differences“ – rešpektujúc rozdielnosť národných sociálnych modelov a usilujúc sa o ich harmonizáciu.

Publikácia *Sociálny štát: občianstvo, práva, začlenenie* podáva ucelený pohľad na problematiku sociálneho štátu. Adresovaná je predovšetkým vysokoškolským študentom či pedagógom ako učebný text. Nepochybne ju však využijú i odborníci zaoberajúci sa oblasťou sociálneho partnerstva či občianskej spoločnosti. Recenzovanú publikáciu možno hodnotiť veľmi pozitívne, keďže ide o odborne fundované prezentovanie problematiky. Čitateľov určite obohatí o nové poznatky k problematike sociálneho štátu.

Daniela Gáborová